

Таїсія СТОЛЯР

головний науковий співробітник
відділу організації
науково-методичної роботи
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук
stolyar-t-v@ukr.net

УДК 343.214

УМИСНЕ ВБИВСТВО ТА УМИСНЕ ЗАПОДІЯННЯ ТЯЖКОГО ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ: ОГЛЯД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою цінністю, а їх забезпечення є головним обов'язком держави. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Формування в Україні правової, демократичної держави, орієнтованої на європейські цінності та стандарти, передбачає не лише всебічну охорону прав і свобод кожного громадянина, а й формування чітких механізмів їх реалізації.

Право захищати себе та інших від суспільно небезпечних посягань є насамперед правом, а не обов'язком особи. Отже, його зміст і межі, встановлені законом та практикою, що склалася, є чітко визначеними. Якщо особа вчинила дії, які виходять за межі необхідності, втрачають свій зміст ті умови, що надавали захисним діям правомірного характеру. Саме тому заподіяння шкоди особі, яка здійснює посягання, що в зазначеній обстановці не було необхідним, визнається діянням суспільно небезпечним, яке у певних випадках тягне за собою кримінальну відповідальність.

Глобалізаційні процеси у державотворенні, зближення економічних систем

України і зарубіжних держав, особливо країн Європи, посилюють інтерес науковців до порівняльного аналізу їх законодавства та права. Норми права в Україні, які регулюють питання необхідної оборони, зокрема щодо перевищення її меж, застосовуються неоднозначно, а наявність у них великої кількості оціночних понять сприяє цьому.

Огляд законодавства зарубіжних країн щодо інституту необхідної оборони допоможе в поглибленому науковому аналізі чинного українського права з позиції необхідності його розвитку та вдосконалення. Чітке та правомірне застосування положень законодавства України про кримінальну відповідальність на всій її території неодмінно сприятиме зміцненню інституту необхідної оборони, реальному захисту державою проголошених нею цінностей.

Питання необхідної оборони, перевищення її меж у міжнародному та вітчизняному законодавстві досліджували у своїх працях такі науковці, як: П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, С.В. Бородін, В.І. Бояров, Л.В. Гусар, Г.В. Діденко, М.І. Загородніков, А.Ф. Істомін, О.О. Кваша, В.Ф. Кириченко, О.М. Лупіносова, Ю.І. Ляпунов, В.В. Меркур'єв, М.Д. Мошенець, А.В. Наумов, В.І. Осадчий, В.В. Орехов, М.М. Паше-Озерський, Н.М. Плисюк, А.А. Піонтковський, А.В. Сав-

ченко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, І.С. Тишкевич, В.І. Ткаченко, Т.Г. Шавгулідзе, М.І. Якубович, Н.М. Ярмиш та інші.

Метою статті є огляд законодавства зарубіжних країн щодо умисного вбивства та умисного спричинення тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони й внесення пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства України в зазначеній сфері.

Такий аналітичний огляд створює основу для пошуку кращих рішень у частині посилення юридичної захищеності особи, подальшого покращення та оновлення національного права. Завдяки дослідженням зарубіжного законодавства та практики його застосування в теорії українського кримінального права з'явилися численні й цілком аргументовані пропозиції щодо вдосконалення його чинних норм.

Необхідна оборона відповідно до Кримінального кодексу України (КК України) належить до обставин, що виключають злочинність діяння. Згідно зі ст. 36 КК України під необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання через заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в цій обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. Кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади [1; с. 16].

Перевищенням меж необхідної оборони відповідно до національного законодавства є умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці захисту.

У законодавстві чітко закріплено, що відповідальність за перевищення меж необхідної оборони настає лише у випадках, спеціально передбачених законом.

Кримінальна відповідальність за перевищення меж необхідної оборони згідно з

КК України можлива тільки в двох випадках: 1) умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 118 КК України); 2) умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 124 КК України). Зазначена обставина, безсумнівно, ставить того, хто захищається, в більш вигідне становище стосовно посягаючого, для якого кримінальна відповідальність настає на загальних підставах.

Варто зауважити, що за українським законодавством, особа, яка захищається від суспільно небезпечного посягання, не підлягає кримінальній відповідальності, якщо в силу сильного душевного хвилювання, спричиненого суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання або обставинці захисту. Слід зазначити: доведення того факту, що в обставинці суспільно небезпечного посягання особа, яка захищалася, могла точно оцінити характер і масштаби його, є досить непростим завданням для правоохоронних органів.

Чинний КК України містить норму, якою передбачена відповідальність за умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання, тобто такого, що раптово виникло у особи внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого. На перший погляд, діяння, спричинене протизаконним насильством, згідно зі ст. 116 КК України має дещо спільне зі ст. 118 цього ж законодавчого акта, проте це не зовсім так. Стаття 118 КК України повинна застосовуватись винятково в разі, якщо особа діяла у стані необхідної оборони у зв'язку із суспільно небезпечним посяганням та, перевищивши її межі, завдала тяжкої шкоди – смерті, тому, хто посягає. Тобто вчинення в такому випадку умисного вбивства завжди відбувається після необхідної оборони, хоча може характеризуватись і сильним душевним хвилюванням особи, яка зазнала посягання, проте це не є визначальною ознакою. Стаття 116 КК України повинна застосовуватись за відсутності ознак, що вказують на стан необхідної оборони і її перевищення

та у разі встановлення таких обставин, за яких вбивство вчинене особою у стані сильного душевного хвилювання, яке раптово виникло у неї внаслідок протизаконного насильства, систематичного знуцання або тяжкої образи з боку потерпілого, а не іншого суспільно небезпечного посягання

Важливим у чинному законодавстві України щодо положень необхідної оборони є закріплення права особи на використання зброї для захисту від посягання групи осіб чи озброєної особи. Не вважається перевищенням меж необхідної оборони (і, як наслідок, не має кримінальної відповідальності) застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.

Дещо схоже положення щодо можливості збройного захисту не лише життя, а й інших прав та законних інтересів особи, зокрема й щодо недоторканості житла та іншої власності особи, є у кримінальному законодавстві США.

Також необхідно зауважити, що у кримінальному законодавстві України, в ст. 66 КК України, серед обставин, що пом'якшують покарання, вказується лише на вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності та не міститься згадки про злочини, що пов'язані з перевищенням меж необхідної оборони.

Загалом досить детальна регламентація на законодавчому рівні питань необхідної оборони видається виправданою, оскільки саме авторитет закону здатний підняти на належний рівень захист прав і інтересів громадян, у тому числі й за допомогою зазначеного вище інституту.

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн регламентація питань щодо спричинення тяжкої шкоди при перевищенні меж необхідної оборони має вагомий відмінності, які стосуються не тільки місця та назви вказаних обставин у системі кримінальних кодексів, але і їх переліку, видів, умов та підстав правомірності.

Варто розглянути насамперед норми про умисне вбивство та умисне заподіяння тяж-

кого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони у кримінальних кодексах країн ближнього зарубіжжя. Щодо самого терміна «необхідна оборона» слід зазначити, що він притаманний, окрім України, ще й Росії та деяким іншим країнам, зокрема Австрії [2] та Албанії [3].

Майже в усіх інших державах романо-германської правової сім'ї застосовується термін «правомірна оборона» (*legitime defense*). Його використовують, зокрема, у кримінальних кодексах Бельгії та Італії [4].

Інститут необхідної оборони зазвичай закріплений в загальній частині кримінального закону кожної країни. Проте спостерігаються й винятки, коли норми необхідної оборони закріплені в особливій його частині [4, с. 124]. До таких країн належать Франція та Бельгія, кримінальний закон яких ґрунтується на моделі Кримінального кодексу Франції 1810 року.

Як зазначає О.С. Согула, законодавці більшості країн континентальної Європи досить розширено визначають допустимий об'єкт захисту від посягання при необхідній обороні. Найбільш абстрактно він сформульований у кримінальних кодексах держав – учасниць СНД, згідно з якими необхідна оборона допускається при захисті життя, здоров'я та прав особи, яка захищається, чи інших осіб, інтересів держави або суспільства від суспільно небезпечного посягання (Азербайджан, Білорусь, Казахстан, Росія, Україна тощо, крім Грузії та Молдови). Такого ж підходу (у частині захисту публічних інтересів) дотримується законодавець низки постсоціалістичних країн (Болгарія, Латвія, Литва та інші) [5, с. 135].

У кримінальних кодексах багатьох країн відсутнє чітке розмежування правомірності захисту прав та інтересів держави і суспільства. Зазвичай законодавець регламентує право на захист життя, здоров'я, особистої недоторканності, власності та інших прав особи, яка захищається, або інших осіб без закріплення чітких меж правомірності. До таких країн можна віднести Австрію, Албанію, Румунію.

Як правило, особа, яка захищається, не завжди у змозі визначити протизаконний характер посягання безпосередньо в мо-

мент його вчинення. В інших випадках законодавець більш конкретно розкриває співвідношення між характером протиправного діяння та можливими заходами оборони, під час яких основна увага законодавця спрямована на чітке визначення того, у яких випадках особа, яка захищається, має право (або, навпаки, не має права) заподіяти смерть або тяжку тілесну шкоду нападнику.

У статті 34 Кримінального кодексу Республіки Білорусь необхідною обороною визначається право кожного громадянина на захист від суспільно небезпечного посягання. Це право належить особі незалежно від того, чи є можливість уникнути посягання або звернутися по допомогу до інших осіб чи органів влади. Не є злочином дія, вчинена в стані необхідної оборони, тобто при захисті життя, здоров'я, прав особи, яка захищається, або іншої особи, інтересів суспільства або держави від суспільно небезпечного посягання через заподіяння тому, хто посягає, шкоди, якщо при цьому не було перевищено межі необхідної оборони. Перевищенням меж необхідної оборони визнається явна для особи, яка захищається, невідповідність захисту характеру і небезпечності посягання, коли тому, хто посягає, без необхідності навмисне заподіюється смерть або тяжке тілесне ушкодження [6, с. 553].

На нашу думку, важливим моментом для визначення перевищення меж необхідної оборони в цій країні є вказування не просто на явну невідповідність захисту характеру і небезпечності посягання, а на їх явну невідповідність саме для цієї особи, тобто встановлення цієї ознаки залежить не від сприйняття очевидної невідповідності дій особи характеру і небезпечності посягання слідчим, прокурором, суддею при розгляді справи, а від усвідомлення особою явної невідповідності власних дій.

При здійсненні порівняльного аналізу санкцій статей кримінальних кодексів різних зарубіжних країн, якими передбачено відповідальність за заподіяння тяжкої шкоди при перевищенні меж необхідної оборони, можна спостерігати їх відмінності. Покарання за перевищення меж необхідної оборони здебільшого має альтернативний

характер і коливається від двох до трьох років обмеження або позбавлення волі (окрім Кримінального кодексу Болгарії, де покарання має безальтернативний характер – у вигляді п'яти років позбавлення волі [7, с. 97]), а також у деяких кримінальних кодексах (Латвія) передбачена санкція у вигляді виправних робіт на строк до двох років.

Так, наприклад, у ст. 99 Кримінального кодексу Республіки Казахстан передбачається, що вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, карається обмеженням волі на термін до двох років або її позбавленням на той же строк, а у ст. 109 цього ж законодавчого акта закріплено, що умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони карається обмеженням волі на строк до одного року або позбавленням волі на той самий строк [8].

Згідно з нормами Кримінального закону Латвії вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, у Латвійській Республіці карається або позбавленням волі на термін до двох років, або арештом, або примусовими роботами, а умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони карається або позбавленням волі на строк до одного року, або арештом чи примусовими роботами, або грошовим штрафом до двадцяти мінімальних місячних заробітних плат.

Відповідно до Кримінального кодексу Естонії вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, карається арештом або позбавленням волі на термін до двох років [9, с. 109]. А що стосується кримінально-правової норми щодо умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони, то санкція передбачає покарання штрафом або арештом без зазначення чітких меж. Це питання вирішується у кожній конкретній справі з огляду на ситуацію, що сталася.

В Австрійському кримінальному кодексі закріплено положення, відповідно до якого особа, яка вчиняє діяння, спричинене потребою у необхідній обороні, поводить не протиправно. А якщо особа перевищує межі необхідної оборони через збентежен-

ня, страх або переляк, то вона не підлягає покаранню. Згідно з Кримінальним кодексом Данії у разі якщо особа, на яку напали, здійснює напад у відповідь, то покарання може не застосовуватися за особливо пом'якшуючих обставин [10, с. 186].

Що стосується Кримінального кодексу Швейцарії, перевищення меж необхідної оборони, за загальним правилом, є караним, однак суддя призначає покарання на свій розсуд, не будучи обмеженим визначеною санкцією, встановлюючи за необхідності лише мінімальний розмір цього виду покарання. Перевищення меж необхідної оборони не карається, якщо воно спричинено «вбачливим хвилюванням чи збентеженням» [11, с. 116].

У КК України зазначено, що суспільно небезпечні діяння за ст.ст. 118 та 124 є злочинами невеликої тяжкості, і санкція, наприклад, ст. 118 передбачає насамперед покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до двох років. Порівнюючи санкції ст. 118 КК України з іншими санкціями статей розділу II КК України, що передбачають відповідальність за вбивство, варто зазначити, що вони є навіть меншими за викладені у ст. 119 КК України, згідно з якою вбивство, вчинене через необережність, карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Водночас санкція ст. 124 КК України передбачає міру відповідальності майже рівнозначну викладеній у ст. 128 «Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження», за винятком арешту на строк до шести місяців.

Тож фактично законодавець передбачив випадок, під час якого особа, яка вчинила умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони, нестиме відповідальність меншу, аніж та, яка вчинила вбивство через необережність.

Варто зазначити, що на сьогодні немає єдиної думки серед західних учених щодо характеру обставин, які виключають злочинність діяння. Науковці поділяють їх на дві групи: до першої належать обставини виправдувального характеру, що заснова-

ні на запереченні протиправності діяння; до другої – вбачального характеру, що передбачають відсутність вини суб'єкта, який вчинив його.

У сучасному законодавстві зарубіжних держав завжди підкреслювалась користь оборонних дій. Практично в усіх кримінальних законах є норми про необхідну оборону та межі її перевищення. Зокрема, аналізуючи норми кримінальних кодексів Австрії, Польщі та Федеративної Республіки Німеччина (ФРН), ми бачимо, що в них закріплено низку цікавих положень, у яких законодавець не визнає злочином заподіяння шкоди у разі перевищення меж необхідної оборони, що зумовлено страхом або емоційним збудженням.

Розглядаючи інститут необхідної оборони в ФРН, варто зазначити, що необхідна оборона виступає підставою, яка виключає кримінальну відповідальність, і має місце у німецькій кримінально-правовій доктрині, якщо існують дві групи умов: 1) умови, що стосуються самого посягання; 2) умови, що стосуються захисту від вказаного діяння. У Кримінальному кодексі ФРН також встановлено правило, згідно з яким особа не підлягає покаранню у разі перевищення меж необхідної оборони «через розгубленість, страх чи переляк». При цьому поняття перевищення меж необхідної оборони на законодавчому рівні не розкрито. Воно вирішується в кожному конкретному випадку і належить до компетенції суду [12, с. 345].

Відповідно до Кримінального кодексу Франції до пом'якшуючих обставин та обставин, які виключають кримінальну відповідальність, відноситься і обставина, що включає необхідну оборону. Так, згідно зі ст. 122-5 зазначеного законодавчого акта необхідною обороною визнається вчинення дій особою, що піддалася необґрунтованому посяганням стосовно себе або інших осіб, які спричинені необхідністю правомірного захисту себе чи інших осіб, за винятком випадків явної невідповідності між використаними засобами захисту і тяжкістю посягання [13, с. 531].

Необхідна оборона відповідно до Кримінального кодексу Болгарії належить до діянь, які не є суспільно небезпечними. До

злочинів, пов'язаних із заподіянням смерті через необережність, відноситься вбивство, вчинене внаслідок умисно заподіяних тілесних ушкоджень, у тому числі у стані сильного душевного хвилювання або при перевищенні меж необхідної оборони.

У Кримінальному кодексі Республіки Сан-Маріно необхідною обороною визнається вчинення діяння задля захисту власного права чи права інших осіб від реальної небезпеки неправомірного посягання, якщо: а) зазначене право не є меншою цінністю щодо права, обмеженого в результаті самооборони; б) застосовані засоби захисту відповідають тим, які були у розпорядженні особи. Відповідно до ст. 45 Кримінального кодексу неумисне або вчинене в силу необхідності перевищення при вчиненні діяння меж, встановлених законом чи розпорядженням властей, тягне покарання, передбачені для неумисних злочинів [14 с. 195].

У нормах Кримінального закону Швеції обставинами, що виключають злочинність діяння, є вчинення діяння у стані самооборони, тобто необхідної оборони. Це право можливе до застосування проти: 1) злочинного нападу на особу чи власність, який почався або насувається; 2) особи, яка будь-яким способом (у тому числі із застосуванням насильства чи погрози) перешкоджає поновленню у володінні власністю, якщо її спіймали при вчиненні злочину; 3) особи, яка незаконно вторглася чи намагається вторгнутись у кімнату, будинок, двір чи на судно; 4) особи, яка відмовляється залишити житло, коли їй було наказано це зробити [15, с. 65].

Здійснивши огляд норм вітчизняного законодавства та інших європейських країн щодо необхідної оборони та заподіяння тяжкої шкоди при перевищенні її меж, необхідно зазначити, що українське законодавство в цій сфері є досить прогресивним та ґрунтовним. Регламентація інституту необхідної оборони в країнах Європи здійснена хоча і вужче у деяких моментах, проте досить ретельно, враховуючи традиції національного законодавства кожної країни.

Українське законодавство щодо положень інституту необхідної оборони у своїй більшості відповідає європейським стандартам, проте містить переважно загальноописові норми з використанням низки оціночних понять, що не сприяє однозначному їх застосуванню на практиці. Чинне законодавство відрізняється певним поєднанням норм щодо перевищення меж необхідної оборони країн континентального права (Франція, Німеччина, Австрія) та США.

Основним критерієм виокремлення групи зарубіжних країн, які розглядаються в дослідженні, є закріплення в їх законодавстві права на необхідну оборону. Спричинення шкоди в межах необхідної оборони розглядається в них як правомірне, суспільно корисне явище.

Ураховуючи досвід зарубіжних країн, на законодавчому рівні було б доцільно положення ст. 36 КК України розділити щодо передбачення випадків правомірного захисту особою себе чи інших осіб (оскільки життя особи визнано найвищою цінністю в державі) від можливих правомірних випадків та умов захисту кожною особою інтересів суспільства та держави від суспільно небезпечних посягань.

Наслідуючи досвід Республіки Білорусь щодо визначення моменту перевищення меж необхідної оборони, а саме – зазначення не просто явної невідповідності захисту характеру і небезпечності посягання, а явної невідповідності саме для цієї особи, позитивним буде для нашого законодавства внесення зміни до КК України, із зазначенням, що така явна невідповідність повинна бути явною саме для особи, яка здійснює захист від посягання, тобто з позиції її оцінки нею саме під час необхідної оборони. Враховуючи те, що вказане є досить вагомим для встановлення ознак перевищення меж необхідної оборони, а правоохоронна та судова система України реформуються в напрямі збільшення гарантій захисту прав людини, це положення також сприятиме й розвитку принципу змагальності судового процесу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 10 січня 2017 року: (офіц. текст). – К.: Паливода А.В., 2017. – 212 с. – (Кодекси України).
2. Уголовный кодекс Австрии. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2004. – 352 с.
3. Уголовный кодекс Албании / [науч. ред., вступ. ст. С.В. Миллюкова; предисл. Э.О. Фабрици]; пер. с нем. Л.С. Вихровой. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2004. – 550 с.
4. Уголовный кодекс Бельгии / [науч. ред., предисл. Н.И. Мацнева]; пер. с фр. Г.И. Мачковского. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2004. – 559 с.
5. *Сотула О.С.* Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони: порівняльно-правові аспекти / О.С. Сотула // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – № 33. – С. 134–136.
6. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Беларусь / [Н.Ф. Ахраменко, Н.А. Бабий, А.В. Барков и др.]; под общ. ред. А.В. Баркова. – Минск: Тесей, 2003. – 1200 с.
7. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А.И. Лукашов. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2001. – 298 с.
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями, внесенными Законом Республики Казахстан от 9 апреля 2016 года № 501-V [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=0;0
9. Уголовный кодекс Эстонской республики / науч. ред. и пер. с эстон. В.В. Запавалова; [вступ. статья Н.И. Манцнева]. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2001. – 262 с.
10. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. и предисл. С.С. Беляева; [пер. с дат. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой]. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2001. – 230 с.
11. Уголовный кодекс Швейцарии / [науч. ред. А.В. Серебренникова]. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2002. – 366 с.
12. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред., вступ. ст. Д.А. Шестакова; предисл. Г. – Г. Йешека; [пер. с нем. Н.С. Рачковой]. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2003. – 522 с.
13. *Крылова Н.Е.* Уголовное право современных зарубежных стран: Англии, США, Франции, Германии: учебное пособие / Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. – М.: Зерцало, 1997. – 188 с.
14. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / науч. ред. С.В. Максимов. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2002. – 253 с.
15. Уголовный кодекс Швеции [по состоянию на 1 мая 1999 года]. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 167 с.

Таїсія СТОЛЯР

**УМИСНЕ ВБИВСТВО ТА УМИСНЕ ЗАПОДІЯННЯ ТЯЖКОГО ТІЛЕСНОГО
УШКОДЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ:
ОГЛЯД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

Проведено аналіз норм законодавства зарубіжних країн про умисне вбивство та умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони. Надано характеристику особливостей застосування кримінально-правових норм в Україні та в країнах Європи. Окреслено перспективи удосконалення кримінального законодавства України.

Ключові слова: необхідна оборона; перевищення меж; тяжка шкода; захист; посягання.

**УМЫШЛЕННОЕ УБИЙСТВО И УМЫШЛЕННОЕ ПРИЧИНЕНИЕ
ТЯЖКОГО ТЕЛЕСНОГО ПОВРЕЖДЕНИЯ ПРИ ПРЕВЫШЕНИИ
ПРЕДЕЛОВ НЕОБХОДИМОЙ ОБОРОНЫ:
ОБЗОР ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ**

Проведен анализ норм законодательства зарубежных стран об умышленном убийстве и умышленном причинении тяжкого телесного повреждения при превышении пределов необходимой обороны. Охарактеризованы особенности применения уголовно-правовых норм в Украине и в странах Европы. Определены перспективы совершенствования уголовного законодательства Украины.

Ключевые слова: необходимая оборона; превышение пределов; тяжкий вред; защита; посягательства.

Taisiia STOLIAR

**ATTEMPTED MURDER AND INTENDED BODILY INJURY
BY EXCEEDING THE LIMITS OF NECESSARY DEFENSE:
OVERVIEW OF LEGAL REGULATION IN FOREIGN COUNTRIES**

The analysis of the legislation of foreign countries for murder and intentional infliction of grievous bodily harm by exceeding the limits of necessary defense. The characteristic features of the application of criminal law in Ukraine and in Europe in particular Prospects of improving the criminal legislation of Ukraine.

Keywords: self-defense exceeding limits; excess defense; borders; severe damage; defense; attack.

